

ISSN 1300-1458

 HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

CUMHURİYET
TARİHİ
ARAŞTIRMALARI
DERGİSİ

CTAD

• Sayı 2 • Güz 2005

Hacettepe Üniversitesi

Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü

Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi
Yıl: 1 Sayı: 2 Güz 2005

Sahibi Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü adına
Prof.Dr. Mustafa YILMAZ

Editör Yard. Doç.Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Dr. Yasemin DOĞANER

Yayın Kurulu Prof. Dr. Mustafa YILMAZ (Başkan)
Doç.Dr. Fatma ACUN
Doç. Dr. Adnan SOFUOĞLU
Doç. Dr. Adil DAĞISTAN
Yard. Doç. Dr. Yonca ANZERLİOĞLU
Yard.Doç. Dr. Ayten SEZER
Dr. Yasemin DOĞANER
Dr. Derviş KILINÇKAYA

Yayına Hazırlayan Dr. Yasemin DOĞANER

Hakem Kurulu
Prof. Dr. Dursun Ali AKBULUT
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Samsun.
Prof. Dr. S. Esin DAYI
Atatürk Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Erzurum.
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
Anadolu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskişehir.
Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ
Selçuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Konya.
Prof. Dr. Hikmet ÖZDEMİR
Türk Tarih Kurumu, Ankara.
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Ankara.
Prof. Dr. Mustafa YILMAZ
Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç. Dr. Oğuz AYTEPE
Ankara Üniversitesi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.
Doç.Dr. Gökhan ÇETİNSAYA
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, İstanbul.
Doç. Dr. Gümeç KARAMUK
Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Ankara.
Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara.

İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye’de Basın-İktidar İlişkileri

Necati AKSANYAR*
Murat BİÇER**

*Yard.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

**Kütahya Anadolu Öğretmen Lisesi

ÖZET

İkinci Dünya Savaşı sürecinde Türkiye’de iktidar, basını tam anlamıyla denetimine almıştır. Sansürün görünüşte olmadığı bu dönemde, dönemin iktidarı, basını denetim altında tutmak için Başbakanlığa bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından yapılacak haberlerle ilgili basına talimatlar ve süresiz kapatma cezaları vermiştir. Kapatma cezalarının yasal dayanağını Basın Kanununun 50.maddesine göre “ Memleketin genel siyasetine aykırı yayın yapmak” hükmü oluşturmaktadır. Bu hükmü uygulayan ise adı geçen kanuna göre Bakanlar Kurulu ve Sıkıyönetim Komutanlığı olmuştur.

1939–1945 yıllarında basına verilen talimat ve kapatma cezaları nedeniyle hür bir kamuoyu oluşmamış, iktidarın istediği kamuoyu oluşmuştur. Hâlbuki demokrasilerde olması gereken serbest basının kamuoyunu oluşturmasıdır. Böylece iktidar kamuoyunun istediğini yapmış olacak ve iktidarını devam ettirecektir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, Türkiye, İktidar, Basın, Demokrasi

SUMMARY

The Relations Between Press and The Government During The Second World War.

During the Second World War, the Ruler Party took the press under an exact control. During this time, although censorship didn't seem to be appear, those years' Ruler Party ordered the Press Association which was dependent to the Ministry to take the press under control as well as non-lasting closing down punishments. These punishments legally based on the 50th. Paragraph of the Press law that is; “To Broadcast Incongruously to Governments General Politics.” The ones who applied this decree were the Council of Ministers and Martial Law Commandership.

Between the years 1939–1945, due to the orders mentioned and the punishments, an independent public opinion did not occur. Instead of it, there was a Public Opinion shaped by the Government. However, What is necessary for democracy is having the Public Opinion formed by independent Press. Thus, the Ruler Party will do what the Public opinion wants and be able to continue its power.

Key words: Second World War, Turkey, Government, Press, Democracy.

Giriş

İkinci Dünya Savaşı yıllarında, Türkiye’de- her ne kadar dönemin gazetecileri iktidardan korkusuna aksini ileri sürmüşlerse de -basın hürriyeti yoktu. 1939–1945 yıllarında Türkiye’de resmen sansür yoktu fakat bir telefonla gazete kapatılmak vakay-i adiyeden olmuştu. Mevcut siyasi irade basını Matbuat Kanunu’nun ellinci maddesine göre İcra Vekilleri Heyetince yayın organları süresiz olarak kapatıyordu. Söz konusu ellinci madde *Devletin umumi siyasetine aykırılık* gibi elastiki bir tanıma dayandırılmıştı. İktidarın istediği dışında en ufak bir eleştiriyi ima eder tarzda dahi yazıya rastlandığında yayın organları kapatılıyordu. Bu kapatma işlemi bazen de Örfi İdare komutanlığı yapıyordu..

Öte yandan dönemin iktidarı basına günlük çıkacak olan haberlerle ilgili talimatlar vererek onu yönlendiriyordu. Basın da bu talimatlara, zaten devrin tek partili otoriter yönetim anlayışının sonucu olarak, uymak zorundaydı. Ayrıca bu dönemde gazetelerin çoğunun sahibi ve başyazarı dönemin tek partisi olan CHP’nin mebusuydu. İktidarın bir yandan partili mebus gazetecilerle, bir yandan talimatlarla bir yandan da kapatma kararlarıyla amaçladığı, basını güdümüne alarak istediği gibi bir kamuoyu oluşmasını sağlamaktı. Bütün bunlardan dolayı II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’de serbest bir kamuoyu oluşmamış, iktidarın yönlendirdiği bir kamuoyu oluşturulmuştu. Bu makalede işte bu durumu örnekleriyle ortaya koymaya çalışacağız.

1.1 İktidarın Basını Yönlendirme Yöntemleri

Siyasal iktidar tüm savaş süresince, basın üzerinde büyük yetki ve yaptırımlara sahip olmanın yanında gazeteci mebuslar ve basma verdiği talimatlarla basını güdümüne almıştır. İktidarın amacı bu yolla mevcut otoriter tek parti yönetimini eşrulaştırmak, politika ve uygulamalarını basına tasdik ettirerek kamuoyu oluşturmaktır¹. Basında bu görevi birçok gazetede başyazarlık yada yazarlık yapan gazeteci mebuslar üstlenmişlerdir. 2. Dünya Savaşı döneminde Türkiye’deki gazeteci mebusları aşağıdaki tablo göstermektedir.

1. Frederik Frey, 1920–1957 yılları arasında Türk siyasal seçkinlerini incelediği bir çalışmasında gazeteci-mebusları *resmi ideolojinin propagandacıları* olarak nitelendirmektedir. Bkz. Frederik W. Frey, *The Turkish Political Elite*, Massachusetts, (MIT Press) 1965, s. 127–133, Akt. O. Murat GÜVENİR, *İkinci Dünya Savaşında Türk Basını*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1991, s.66. Türk basın tarihi ve basınla ilgili düzenlemeler için Bkz. *Basın ve Yayınla İlgili Kanun, Kararname, Nizamname, Talimatname ve Tamimler*, Başvekâlet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü Yay., Ankara, 1944; Server İskit, *Türkiye’de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul, 1932 ve *Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekâlet B.Y.U.M. Yay., Ankara, 1943; Hıfzı Topuz, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1973; H.Topuz, *Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi (1919–1965)*, Doğu Matbaacılık, Ankara, 1970; Ali Gevgili, “Türkiye Basını”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.I, İletişim Yay., İstanbul, 1983.

Tablo 1.1. 1939–1945 Gazeteci Mebuslar

Mebusun Adı	Sahip olduğu-Çalıştığı gazete ve işi	Mebus Seçildiği yıllar
Falih Rifki Atay	Ulus Gazetesi Başyazarı	1939–1943
Asım Us	Vakit Gazetesi Sahibi ve Başyazarı	1939–1943
A.Şükrü Esmer	Ulus Gazetesi Dış Politika Yazarı	1939–1943
Hüseyin Cahit Yalçın	Yeni Sabah ve Haber Gazeteleri ile Yedigün Dergisi Başyazarı 1943 ortasından sona Tanin Gazetesi Sahibi ve Başyazan	1939–1943
Sadri Ertem	Vakit Gazetesi Yazarı	1939–1943
Cavit Oral	Adana'da yayınlanan Bugün Gazetesi sahibi ve başyazarı	1939–1943
Yunus Nadi	Cumhuriyet Gazetesi sahip ve başyazarı	1939
Abidin Daver	İkdam Gazetesi Başyazarı Cumhuriyet yazarı	1939
Ethem İzzet Benice	Son Telgraf Gazetesi Sahibi ve başyazarı	1941
Ferit Celal Güven	Yeni Adana ve Türk Sözü Gazeteleri başyazarı	1939–1943
Ömer Asım Aksoy	Gazi Sancak ve Halk Dili Gazeteleri Yazarı	1939–1943
Fazıl Ahmet Aykaç		1939–1943
İ.Alaattin Gövsa	Akşam Gazetesi Yazarı	1939–1943
Ahmet Hilmi Kalaç	Hikmet Dergisi Yazarı	1939–1943
Nafî Atuf Kansu	Ülkü Dergisi Genel Koordinatörü	1939–1943
Hayrettin Karan	İzmir'de yayınlanan Türk Dili Gazetesi Sahibi	1939
H.Suphi Tanrıöver	Türk Yurdu Dergisi Yazarı	1943
A.İhsan Tokgöz	Servet-i Fünun Dergisi sahip ve yazarı	1943
Ahmet Ulus	Ulus Gazetesi yazarı	1943
Hamdi Ulkümen		1939
Emin Kılıçoğlu	Siirt Gazetesi Sahibi	1944
Şefik Özdemir	Konya'daki Babalık Gazetesi Sahibi	1939–1943
Cemal Alış	Bartın'da Yayınlanan Bartın Gazetesi sahibi	1939
Necip Ali Küçükkağa	Hakikat ve Cumhuriyet Gazetesi yazarı	1939

Kaynak: O. Murat Güvenir, *İkinci Dünya Savaşında Türk Basını*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1991, s. 66–69.

Yalnız bu tabloda gösterilen gazeteci mebusların çoğu önceki dönemlerde ilk, TBMM'den beri mebusluk yaptıkları gibi bir kısmının da 1945'ten sonra mebusluk yaptığı bilinmelidir.

Görüldüğü gibi birçok gazetenin sahibi ve başyazarı iki işi birden yürüten gazeteci mebuslardır. 1939 yılından itibaren hem gazete sahibi hem de partili olan bu kişilere ait yayın organlarına rejimi ve iktidarı meşru gösterme görevi, CHP'nin 1939 tarihli Nizamnamesine eklenen bir madde ile resmen verilmiştir. Şöyle ki:

"Sahibi partili olan gazete ve mecmuaların yazıları ile parti azalarının neşriyatı parti prensipleri bakımından göz önünde tutulur. Partili gazeteciler, mecmua sahipleri ve muharrirlerle bu yolda görüş birliğine yarayacak temas ve toplantılar yaparlar. Partililer sermayesiyle alakalı ve idaresinde müessir buldukları gazete, mecmua ve matbaalarda parti program ve nizamnamesine ve dış siyasetin ana hatlarıyla yüksek devlet menfaatlerine aykırı düşen yazılar neşrettiremezler"².

İktidar kamuoyu oluşturmada gazeteci mebuslara büyük önem vermiştir. Öyle ki iktidarın izlediği dış politikaya denk düşmeyen yazılar yazan üç gazeteci mebus 1943 seçimlerinde aday gösterilmemiştir³.

Gazeteci mebuslar savaş boyunca iktidarı ve rejimi meşrulaştırma yönünde yayınlar yapmışlar ve bu çerçevede Türk basınının özgür olduğunu, rejimin demokrat olduğunu savunmuşlardır. Örneğin 1942 Nisan'ında İkdam Gazetesi başyazarı ve İstanbul mebusu Abidin Daver, Başbakan R. Saydam'ın gazetecilerle yaptığı bir toplantıdan sonra *Hükümetin Gazetecilerle Hasbıhali* başlıklı makalesinde; *Türkiye'de matbuat hürriyeti vardır; İsmet İnönü devrinde bu hürriyet büyük hürmet görmektedir... Örfi İdare mantıkasında olan İstanbul'da bile matbuat hürriyetine en geniş tasamüh gösteriliyor...* demektedir. Daver'in verdiği bilgi doğru değildir. Zira "basına tasamüh (hoşgörü) gösteriliyor" dediği iktidar, kısa bir süre önce Vatan Gazetesi'ni 45 gün süre ile kapatmıştır⁴.

2. Güvenir, a.g.e.

3. Bu üç gazeteci Cumhuriyet'ten Yunus Nadi, Son Telgraftan E. İzzet Benice ve Cumhuriyet ve İkdam Gazetesi yazarı Abidin Daver'dir Tek parti devrinde kimlerin mebusluğa aday olacağı CHP'nin yetkisinde olmuştur. Partinin aday gösterdiği kişi -mutlaka mebus seçilmiştir. Dönemin mebuslarından -Suat Hayri-Ürgüplü'nün anlattığına göre, kendisi bir gece yarısı CHP Genel Sekreterince aranmış, derhal partiye kaydolması emredilmiş. Kayseri'den aday gösterilmiş, Seçim propagandası için Kayseri'ye bile gitmeden, kendisine seçildiği bildirilmiştir. Bkz. Güvenir, a.g.e., s.68.

4. Vatan'ın kapatılma nedeni A.Emin Yalman'ın yönetimi eleştirdiği "Berraklığa doğru adlı yazı dizisidir. Daver'e göre Yalman *ileri gittiği*' için Vatan kapatılmıştır. Kütahya mebusu ve Vakit Gazetesi Yazan Sadri Erdem ise aksine 19 Temmuz 1943'te yazdığı bir yazıda, *Türkiye'de harbin en şiddetli zamanlarında dahi* iktidarın basına baskı yapmadığını yazmıştır. Bkz. Güvenir, a.g.e., s: 72. İktidar savaş süresince savaşın gidişatına göre farklı yayınlara müsaade etmiştir. Bu basın özgürlüğünden değil, bu tür yayınları izlediği denge politikasına uygun olmasındandır. A.g.e., s. 73.

Gazeteci mebusların basının hür olduğu yönündeki beyanlarının ne kadar gerçek dışı olduğunu bir sonraki bölümde çok açık biçimde göreceğiz. Gazeteci mebuslar basının hür olduğunu savunma konusunda iktidarla işbirliği içinde olmuşlardır. Bunun en önemli göstergesi aynı dönemde sorumlu mevkide bulunan yönetici ve bürokratların aynı konuyu işlemeleridir. Örneğin Başbakan Dr. Refik Saydam 2 Haziran 1940'da yaptığı bir radyo konuşmasında "*Herkesin her türlü haber ve yorumu öğrenmekte özgür olduğunu*" söylemiştir. Saydam, ancak öğrenilen haberlere karşı aklîselim ile değerlendirmelerini istemiştir⁵.

Başbakanın bu görüşü gazeteci mebuslarca desteklenmiştir. Ulus'ta F. Rıfki Atay, Başbakan'ın gerçekleri dile getirdiğini belirtirken,⁶ Akşam'dan Necmettin Sadak "*Türkiye'de azami hürriyet var" fakat haberlere inanmak vatandaşa bırakılmıştır*" şeklinde yazmaktadır⁷. Benzer şekilde Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper de 6 Şubat 1943'de Türkiye'nin "*Matbuat hürriyetinin kalesi*" olduğunu söylemektedir. Ancak bundan kısa bir süre önce 8 Aralık 1942'de Vatan Gazetesinin üç ay süreyle, kışkırtıcı yayın yaptığı için kapatılmış olması, Sarper'in inandırıcılıktan uzak olduğunun göstergesidir.

Gazeteci mebusların, 1944 yılı sonundan itibaren savaşı müttefiklerin kazanmasıyla oluşan dış konjonktüre bağlı olarak meydana gelmiş olan içerdeki demokrasi ve yeni parti arayışları karşısında, Türkiye'nin parti mücadelesinden çok çektiğini belirtmeleri ve hala tek parti rejimini savunmaları gerçekten enteresandır⁸. Aslında basının bir kısmının bu tutumu bile ne kadar baskı altında olduklarının göstergesidir. Örneğin Asım Us, ikinci parti tartışmalarının gündeme geldiği 1945 yılı Haziranında şöyle demektedir:

*"Şimdi etrafımızda parti mücadelesinin lüzumundan bahseden insanlar türemiştir. Demokrasi adına parti mücadelesini tavsiye edenler; şayet gaflet içinde fikri muvazenesini şaşırmış olanlar değilse, mutlaka Türk milletinin birliğine düşman olanlar yahut bu düşmanlara hizmet edenlerdir..."*⁹

Görüldüğü gibi Us, muhalefete o kadar tahammülsüzdür ki, muhalefeti Türk birliğine düşman olmakla eşdeğerde görmektedir.

5. Güvenir, a.g.e., s. 76.
6. F.Rıfki Atay, "Başvekilimizin Yerinde Bir Daveti" adlı makalesinde; Başvekilimiz, "*Türk emniyet havasını bulandırmak isteyenlere karşı vatandaşlarını hassas bulunmağa davet etti*" demektedir. *Ulus*, 4 Haziran 1940.
7. Benzer görüşler için Bkz. Abidin Daver "Başvekilin Hitabesi", *İkdam*, 4 Haziran 1940, Muhittin Birgen, "Başvekilin Türk Milletine Hitabesi", *Son Posta*, 4 Haziran 1940. Akt. Güvenir, a.g.e., s. 76.
8. Necmettin Sadak, Hüseyin Cahit Yalçın gibi "Tek Parti Rejimi"nin önde gelen yazarları ikinci parti isteyen Tan ve Tasvir Gazetelerine karşı mevcut rejimi savunmuşlardır. Güvenir, a.g.e., s. 74.
9. A.g.e. Adı geçen makale için Bkz. Asım Us "Milli Birlik Düşmanları" *Vakit*, 25 Haziran 1945. Aynı Us, Celal Bayar'ın Matbuat Kanununun meşhur 50. maddesini Anayasaya aykırı bulması ve tadili için TBMM'ye önerge vermesini de "*Hürriyet adına müfrit isterler*" şeklinde değerlendirmektedir. Bkz. Asım Us. "Hürriyet Adına Müfrit İstekler", *Vakit*, 20 Haziran 1945.

1.2 İktidarın Basına Yönelik Talimatları

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye’de mevcut iktidar hem savaş koşullarına dayanak olarak hem de otoriter tek parti rejiminin uygulanış biçimi olarak basma yönelik talimatlarıyla istediği gibi kamuoyu oluşturmaya çalıştı.

Basma verilen talimat konulan iç politika ile ilgili olarak; askeri mahiyette yayın yapılmaması, millî şefle ilgili haberlerin sadece Anadolu Ajansından gönderildiği gibi yayınlanması, hükümetin aldığı her türlü önlemin desteklenmesi, Varlık Vergisi’nin desteklenmesi gibi talimatlardır.

Dış politika ile ilgili iktidarın talimatları ise; tüm dış haberlerin sadece Matbuat Umum Müdürlüğü ve Anadolu Ajansından gönderildiği gibi yayınlanması savaşan ülkeler aleyhine yayın yapılmaması, Türk sularına giriş-çıkış yapan gemiler aleyhine yayın yapılmaması gibi konulardır¹⁰.

Basına verilen talimatların ve uyarılara örneklemelerde bulunmak konuyu daha iyi aydınlatacaktır. Son Posta Gazetesi 12.12.1941’de askerlik süresinin uzatılacağına dair yapmış olduğu haber üzerine Matbuat Umum Müdürlüğüne hemen uyarılmıştır. 15.12.1941’de yapılan uyanda “*Gazetenizin 12. Birinci Kanun 1941 tarihli nüshasının birinci sahifesindeki askerlik müddetinin uzatılacağına dair haberin talimatlara aykırı¹¹ olduğunu hatırlatır, tekrüründen tevakkî edilmesini rica ederim.*” (İmza Sarper)¹².

Yine bir başka talimat ve uyarı örneği Millî Şef İnönü ile ilgilidir. Savaş döneminde Millî Şefin seyahatleri dâhil her türlü haberin basında, Anadolu Ajansından gönderildiği şekliyle yayın yapılmasına dair basına talimat verilmiştir.¹³ Örneğin, 29.8.1941’de basına gönderilen talimat şöyledir: “*Reisicumhurumuz Millî Şef İsmet İnönü’nün umumiyetle yapacakları seyahatler için, Anadolu Ajansının vereceği haberlerden başka hiçbir suretle neşriyat yapılmamasının gazetelerin selahiyattar mümessillerine tebliğini rica ederim*”¹⁴.

Savaş boyunca gazetelere zam haberi, ekonomik önlemler aleyhine haber vb. konularda da talimatlar verilerek haber yapmaları yasaklanmış, yapanlar uyarılmıştır. Ancak, savaşın sonlarına doğru denetimin zayıflamasına bağlı olarak, basında bu tip haberlere rastlanmaktadır.

10. Güvenir, bu konularda Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Arşivlerindeki devrin gazetelerinin dosyalarını tarayarak geniş bir çalışma yapmıştır. Yukarıda sözünü ettiğimiz konular için Bkz. Güvenir, a.g.e., s. 81-129. Basına verilen talimatlar bazen yazılı olarak, genellikle telgrafla, bazen de gazetecilerin Ankara’ya *İçtimaya çağırılması* ile olmuştur. A.g.e., s.85.

11. Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Başbakanlığa bir yazı göndererek gazetelerde neşredilen yazılar arasında askeri mahiyette yayın bulunmasını istemişti. Bu husus basına talimat verilerek bildirilmiştir. A.g.e., s.86.

12. BYEGM Arşivi, Son Posta Gazetesi Dosyası, No: A/313.Akt. Güvenir, s.86.

13. Örneğin Bkz. T.C. Başvekalet Matbuat Müdürlüğü’nün Akşam Gazetesi’ne Gönderdiği, 3893-7733 Sayı ve 3.11.1942 tarihli telgraf, BYEG Arşivi, Akşam Gazetesi Dosyası Dosya No:A/6. Akt.Güvenir, a.g.e., s.87. O günlerde basına servis yapan tek ajans Anadolu Ajansıydı. Bkz. Firuzan Hüsrev Tökin. *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963, s. 13-14.

14. Güvenir, a.g.e., s. 87.

1.3. Basına Yapılan Baskılara Dair Gazeteci Mebusların Hatıraları

İktidarın savaş boyunca yaptığı baskıları dönemin gazeteci mebusları sonradan yazdıkları hatıratlarında açıklamışlardır. Bu baskılar savaş döneminin başında R. Saydam'ın Başbakanlığı zamanında başlamıştır. Bu baskıları örneklendirerek konuyu aydınlatmaya çalışalım.

R. Saydam'ın in Başbakanlığı döneminde Nadir Nadi başından geçen çarpıcı olayı şöyle anlatılmaktadır:

"Hükümetçe önemli sayılan olaylar karşısında gazetelerin genel tutumu, Basın Yayın Umum Müdürlüğünden gelen direktiflere göre ayarlanıyordu. Arada bir Başbakanın da basın toplantıları tertipleyerek gazete sahiplerini yada temsilcilerini emir verircesine uyardığı oluyordu... Böyle toplantıların birinde Refik Saydam dış politika ile ilgili bir konuya dair ertesi günü ne yazmamız gerektiğini uzun boylu anlattıktan sonra gözüne kestirmiş olarak bana bakarak biraz alaylı sormuştu:

— Anladın mı? Yarım ağızla 'Anladım!' demem üzerine sanki beni imtihana çekiyormuş gibi:

— Peki, öyleyse anlat bakalım yarın ne yazacaksın? Diye sormuştu. Meslektaşlar kalabalığı arasında, acemi bir ere emir tekrar ettirmeye benzeyen bu kinci soruya fena içerlemiş, Başbakana ters bir cevap vermişim. Yaşlı başlı yazarların bu alışılmamış ters davranış karşısında nasıl şaşırduklarını, acıyan gözlerle bana baktıklarını ve ortalıkta esmeye başlayan soğuk havayı Saydam'ın şakaya vurarak nasıl dağıttığını hala hatırlarım"¹⁵.

Vatan Gazetesi Başyazarı Ahmet Emin Yalman, Refik Saydam'dan sonra Başbakan olan Şükrü Saraçoğlu döneminde de basın üzerinde baskıların sürdüğünü belirterek başbakanlığın O'na ağır geldiğini eski hoş sohbet tavrını sürdüremediğini söyleyip şöyle devam ediyor:

"İlk güler yüzlü balayı günlerinden sonra gazetelere karşı çok sert davranışlara başlamıştı. Bunun en çok zararını gören bir gazeteci sıfatıyla bir gün kendisine dedim ki:

15. Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1979, s.40-41. Zekeriya Sertel'de o yıllarda Polis devleti kurulduğunu, sivil polislerin gazeteleri takip ettiğini anlattıktan sonra şöyle diyor: "İnönü Cumhurbaşkanlığına geldikten sonra diktatörlüğünü artırdı, tek millet, tek parti, tek şef diye bir sistem kurdu. Millet o demektir, parti demek o demektir bunun tek adı faşist diktatörlüğü idi, polis devleti idi... Nefes almak olanaksızdı. Basın bile onun emrindeydi. Resmen sansür yoktu, ama Bakanlar ve Basın-Yayın Genel Müdürlüğü hemen her gün gazetelere direktifler verirdi. Bu direktiflere uymayanların gazeteleri kapanmak tehlikesindeydi..." Bkz. Zekeriya Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968, s. 241.

- Tenkitten hoşlanmıyorsanız neden sansür koymuyorsunuz? Bugünkü sistemde 'Tenkitten hüsrünü' diyorsunuz, biz de vazife mesuliyetimizin icabı olarak bu hürriyeti memleketin hayrına olarak kullanmak zorunda kalıyoruz. Derhal başımız belalara uğruyor. Hâlbuki siz apaçık sansür usulünü yürütürseniz, bizim hiçbir mesuliyetimiz kalmaz, mesuliyet size geçer. Siz de rahat edersiniz biz de..." Başvekilin cevabı şu oldu:

"- Ben sansür koymam, anayasanın emrinin dışına çıkmam. Fakat sen haddini bileceksin, bunu aşmayacaksın, aşarsan cezasını göreceksin..."¹⁶

Görüldüğü gibi dönemin basına yönelik uygulamaları sansürden daha beterdi ve bu durumda aylarca gazetelerin kapatılması kararları karşısında gazeteciler sansür ister hale gelmişlerdi.

O dönemde yirmi beş kez kapatılarak rekor kıran Tasvir Gazetesinin yöneticisi Ziyad Ebuzyia, gazetelerin kapatıldığı haberinin diğer gazetelerin bildirmesinin dahi yasak olduğunu belirterek "kapatılan gazete tekrar yayına başladığında bunu okuyucularına bildiremezdi" diyor ve devamla "Bir defasında Antep'te gaz yokluğu haberini yayınlamaktan on gün kapatıldık. O dönemde gazetecilik her bakımdan çok zor günler yaşadı" demektedir¹⁷.

Altan Öymen, "Meteoroloji haberlerinin bile yasaklandığı günlerde,¹⁸ gazeteler kar yağışını gösteren resimleri dahi basamıyor; gazetelerin yazı işleri müdürleri tebligatları unutmamak için Yasak Defteri tutuyordu." demektedir.¹⁹

Dönemin gazetecilerinden Abbas Parmaksızoğlu da, bu dönemde, türlü azarlanmalara, tehditlere, cezalara uğratıldıklarını, makalelerden, fıkralardan başka ilanların bile anlamlarının karıştırıldığını, gazetelerde resim, çizgi, yazı ne varsa didiklendiğini, bir ara gazetelerde bütün haberlerin tek sütuna verilmesinin yanısıra, haber ne kadar önemli olursa olsun başlıkların yirmi dört puntoyu aşmaması kararının da uygulanmış olduğunu ve gazetelerin sayfa sayısının²⁰ düşürüldüğünü

16. A.Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, C.III, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1970, s. 305. Yalman eserin, bir başka bölümünde de Varlık Vergisine karşı yazılarından dolayı gazete süresiz kapandığında Saraçoğlu ile görüştüğünde Saraçoğlu'nun "Biz azınlık gazetesiyiz diye gazetenin üzerine yaz, tatil kararını kaldırayım" dediğini yazmaktadır. Bkz. A.g.e., s. 382.

17. Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteler Cemiyeti Yay., İstanbul 1990, s. 137.

18. Meteoroloji haberlerinin yasaklanmasının nedeni, düşmanın muhtemel hava taarruzlarına karşı bir önlem alınarak hava durumunu öğrenemeyip plan yapamaması düşünülmüş olabilir. Meteorolojik tahminlerle ilgili yasak Başvekâletten 4 Kasım 1940 tarihinde 3060/5722 sayılı yazı ile çıkmıştır. İlgili yazıda "Geçmiş hâlihazır ve gelecek zamanlara ait meteorolojik tahminlerin ve hadiselerin neşredilmemesinin bütün gazetelere tebliğini saygılarımla rica ederim" denilerek valilikler uyarılmıştır. Bkz. Kabacalı, a.g.e., s.140.

19. Altan Öymen, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye", *Milliyet*, Eylül-Ekim 1967. Öymen, gazetelerin hükümet politikasına ayak uydurmak için sadece milletvekili olan başyazarlarının uyarılmasının yetmediğini, "gazetelere asıl hem de sıkıcı biçimde yön veren Matbuat Umum Müdürlüğünün tebliğ mekanizması" olduğunu belirtmektedir. *Milliyet*, 9 Eylül 1967.

20. *Günlük Gazete Sayfalarının Tahdidi Hakkındaki Kanuna* göre, gazetelerin sayfa sayısının altıdan fazla çıkması yasaklanmış ve bu yasaktan CHP'nin gazetesi *Ulus resmi tebligat ve*

anlatmaktadır²¹. Böylece basın üzerindeki baskıların sadece haberlerin içeriğine yönelik değil, aynı zamanda şekline bile karışmaya kadar vardığı görülmektedir.

Dönemin gazetecilerinden Tan Gazetesi Ankara muhabiri Emin Karakuş da benzeri şekilde benzin sarfiyatını azaltmak için hükümetin bir kararname hazırladığını yazmasından dolayı, Matbuat Umum Müdürü Selim Sarper'in kendisini telefonla arayıp, karar Resmî Gazetede yayınlanmadan yazamayacağını söylediğini ve ertesi günü gazetenin bir hafta süreyle kapandığını duyduklarını nakletmektedir. O günlerde hükümetin isteğine aykırı basit bir haberden dolayı Sıkıyönetim Komutanlığının gazeteleri kapattığını, gazetecilerin çok zor günler yaşadığını, -bir defasında Cumhuriyet'te çıkan *yarın hava açık olacak* haberi yüzünden gazetenin sahiplerinden Doğan Nadi'yi Sıkıyönetim Komutanının makamına çağırıp, *ağır bir uyarıda bulunduğunu* yine Emin Karakuş'un *İşte Ankara* isimli eserinden öğrenmekteyiz²².

Bütün bu örneklerden açıkça görüldüğü üzere iktidarca basın sıkı bir biçimde baskı altına alınmış ve sansürden beter uygulamalarla bezdirilerek sansür isteyecek duruma düşürülmüştür. İktidar aynı zamanda basını siyasi amaçları doğrultusunda kullanmış ve bu durum savaş sırasında serbest bir kamuoyunun oluşmasını önlemiştir.

1.4. Basına Verilen Kapatma Cezalarına Örnekler

Savaş döneminde Türkiye'de iktidarın basma yönelik kullandığı en önemli silah kapatma ve toplama kararlarıdır.

Matbuat Kanunu'nun 50. maddesine göre *Memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlarından dolayı* gazete ve dergiler, İcra Vekilleri Heyeti karan ve Örfî İdare Kanunu'nun 3. maddesine göre²³ ise Örfî İdare Komutanlıkları kararı ile kapatabilmektedir.

İktidar tüm savaş boyunca söz konusu iki kanunun verdiği bu hukukî yaptırımını sık sık kullanmıştır. Bu kullanım siyasi nedenlerle olmuş, iktidar iç ve dış politika ile ilgili icraatları açısından hoşuna gitmeyen türde yayın yapan gazete ve mecmuaları, prosedürün tüm basamaklarını kullanmadan da kapatmıştır. Yani iktidar önce talimat verecek, sonra uyaracak ve sonra da matbuatı kapatacak kuralı her zaman işletilmemiştir²⁴.

ilanlar çok yer tuttuğu için hariç tutulmuştur. Bkz. *Resmî Gazete*, 7 Aralık 1940 sayı: 4680 Kararname No: 2/14790. Güvenir, gazetelerin sayfa düzeni ile ilgili talimatın, 20.7.1940 tarihinde Başbakan R.Saydam tarafından basına bildirilmiştir demektedir. Buna göre büyük manşetler yalnız iç haberler için kullanılacak, dış haberler tek sütuna dizilecek ve başlıkları 24 puntoyu geçmeyecektir. Güvenir, a.g.e., s.93.

21. Kabacalı, a.g.e., s. 137.

22. Emin Karakuş, *İşte Ankara*, Hürriyet Yay., İstanbul, 1977. s. 24–27. Nadir Nadi de İstanbul Sıkıyönetim Komutanı A.Rıza Artunkol'un basit bir haber yüzünden kendilerini çağırıp, azarlayarak kapatmakla tehdit ettiğini anlatmaktadır. Bkz. Nadi, a.g.e., s. 108,

23. Güvenir, a.g.e., s.49.Kapatılan bir gazete başka bir adla çıkamazdı. Bkz. Kabacalı, a.g.e., s.128.

24. Kabacalı, a.g.e., s.119.

İktidar bu kapatma kararları ile basma gözdağı vererek icraatlarının eleştirilmesini önlediği gibi sürekli basın tarafından kendisinin desteklenmesini sağlamıştır. Bununla da tek parti olan CHP kamuoyu oluşturarak iktidarı sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle basın sürekli tehdit altında tutulmuştur.

İktidarın savaş döneminde yayın organlarının kapatılacağına dair tehditleri, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yayın organlarına gönderdiği çeşitli uyarılarda açıkça belirtilmiştir²⁵.

Yayın organlarının kapatılmasına iktidar savaş boyu çok sık başvurmuş hatta Nadir Nadi'nin dediği gibi "... Bir telefon emriyle gazeteleri kapatmak, kapanan gazeteleri aylarca açtırmamak umur-u âdiyeden (sıradan) sayılır olmuştur..."²⁶ ve bu kapatma uygulamasından Akşam, Vakit, Yeni Sabah gibi gazete sahipleri yada başyazarları milletvekili olan gazeteler dahi nasiplerini almışlardır. Örneğin CHP'den maddi yardım gören Yücel Dergisi, Halkevleri Müfettişi, şair Behçet Kemal Çağlar'ın, derginin 1940 Ağustosunda yayınlanan sayısındaki şiirlerinde *parti icraatı aleyhine* hususlar bulunması gerekçesiyle, 1940 Eylül ayında kapatılmıştır. Görüldüğü gibi iktidar, CHP ile organik bağları bulunan bir dergide bile *parti icraatı aleyhinde* en küçük bir husus bulduğunda kapatma kararını hemen uyguladığını görüyoruz²⁷.

Almanya'nın Fransa'yı yenmesinden sonra Cumhuriyet Gazetesi yazarı Nadir Nadi, Türk basınının Almanya'ya cephe almasına karşı 30 Temmuz 1940'taki yazısında Almanya'yı savunmuş ve "*Dünya realiteyi olduğu gibi görmeye mecburdur*" demişti²⁸. Bu yazı nedeniyle H. Cahit Yalçın'la fikir polemğine girmiş, Yalçın, Nadi'nin görüşlerini *Felaket Doğuracak Fikirler* adlı Yeni Sabah Gazetesinde 1 Ağustos 1940'ta yayınlanan makalesinde eleştirmiştir. Yalçın, barış zamanında çeşitli fikirlerin tartışabileceğini savaş zamanında hükümetin dış politikasına ters düşen değerlendirmeler yapılamayacağını, Türkiye'nin müttefik safını seçtiğini, Nadi'nin bu politika tercihi için açıkça karşı çıktığını belirtip *Milli siyaseti hatalı ve Almanları haklı gösterecek surette neşriyatta bulunmasına tahammül edemeyiz* demektedir²⁹. Ancak şunu da hemen belirtmeliyim ki savaş döneminde basının ve köşe yazarlarının devletin politikasını ve ülke çıkarlarını göz ardı edecek yayında bulunmaları özgür ve çağdaş anlayışla örtüştüğü söylenemez. Bu yaklaşım dönemin iktidarının uygulamalarını

25. Örneğin Matbuat Umum Müdürü Sarper'in Vatan Gazetesine gönderdiği 4635/3948 No'lu ve 10.12.1940 tarihli telgrafta şöyle denmektedir: "...Gazetenizin 7 ilk kanun 1940 tarihli nüshasının üçüncü sayfasında üç yıldız adlı makalede İtalyanlara "Leş Kargası" sıfatı verilmektedir... Bu hareketiniz talimatlara sarahaten aykırıdır. Tekerrürü halinde Matbuat Kanunu'nun ellinci maddesi ahkâmını tatbik mecburiyetinde kalacağımızı bildirir, saygılarımı sunarım." BYEGM Arşivi Vatan Gazetesi Dosyası, Dosya No:A/382.Akt. Güvenir, a.g.e., s.120.

26. Bkz. Nadi. a.g.e., s.183.

27. Güvenir, a.g.e., s. 124.

28. Nadi, a.g.e., s. 91-92. Nadi, bu yazı yüzünden basında kıyamet koptuğunu, Başbakan R. Səydəm'in babası Yunus Nadi'yi telefonla arayarak, yazının çok kötü olduğunu söylediğini "Hemen hemen bütün gazetelerin tek cephe halinde Cumhuriyete karşı hücumla geçtiklerini" anlatmaktadır. Bkz. A.g.e., s.93.

29. Güvenir, a.g.e., s. 127. Nadir Nadi bu yazıya 3 Ağustos 1940'ta "Hüseyin Cahil Yalçın'a" diye bir makale yazmış, makalesinde önce "*Üstadım*", dediği Yalçın'a övgüler düştü, sonra yanlış anlaşıldığını belirterek esas meseleye geçerek "... Ben Almanya galip gelmiştir demedim. Avrupa'da bir Alman realitesinden bahsettim. Bu realiteyi inkâr etmek memleket menfaatlerine taban tabana zıttır..." demektedir. Bkz. Nadi. a.g.e., s.96.

hiçbir zaman haklı kılmaz. Bu polemikte dikkat çeken; kendisi de basın mensubu olan bir yazarın bir başka yazarın susturulmasını istemesi dönemin basın Özgürlüğü anlayışı göstermesi bakımından ilgi çekicidir.

Fakat Nadi'ye göre Cumhuriyet bu polemikten dolayı hedef olmuş değildir. Cumhuriyet'in ticarî maksatlar uğruna şahsî çıkar sağladığı için Almanya'yı desteklediği dedikoduları çıkmış, konuyu görüşmek ve durumu açıklamak isteyen babası Yunus Nadi, 7 Ağustos 1940 sabahı, Ankara Garı'nda İnönü'yü karşılamaya gitmiştir. İnönü bu görüşmede Yunus Nadi'ye sert bir sesle "*Ticarî maksatlar uğruna siyasi yazılar yazılmasına müsaade edemem!*" demiş ve Yunus Nadi'nin öyle bir şey olmadığını belirtmesi üzerine Millî Şef sinirli bir şekilde sesini daha yükselterek "*katiyen müsaade edemem*" diyerek Nadi'nin elini sıkmadan ayrılmıştır. Nadir Nadi bu olaya çok içerlediğini, tam "*Paşa İspat et*" gibilerden sert bir yazı yazmak üzereyken, telefonla arayan Matbuat Müdürlüğü Sarper'in Ankara'da geçen olayla ilgili hiçbir gazetede haber çıkmayacağını, eğer bu konuda yazı yazarsa derhal Cumhuriyet'i kapatacağını söylediğini belirtmiştir. Nadi yine de duramamış 8 Ağustos 1940'ta Cumhuriyetle *Atatürk Gençliğinin Kudreti* diye bir yazı yazarak,³⁰ dolaylı olarak özel çıkarlar için yazı yazmayacağını söylemiştir. Fakat İnönü cevabın kendisine verildiğini anlamış ve ilgililere "*Bu adamlar benimle uğraşmak istiyorlar. Kapatın şu gazeteyi!*" demiştir.³¹

Cumhuriyet Gazetesi, İnönü'nün talimatı üzerine İcra Vekilleri Heyeti'nin 10.8.1940 tarihli kararı ile kapatılmış, yeniden yayına 8.11.1940'ta izin verilmiştir.³²

Bir başka kapatma kararı örneği olarak Tan ve Tasvir Gazetelerine aittir. Adı geçen gazeteler Matbuat Kanunu'nun 50. maddesine göre, *Umumi Siyasete mugayyir neşriyatta bulduklarından* muvakkaten kapatılmalarına İcra Vekilleri Heyetince 07.12.1940 tarihinde karar verilmiştir.³³

Kapatma kararları mütemadiyen sürmüştür. Kapatma kararından nasibini alan Tan Gazetesinin 12.08.1944 tarihindeki kapatılma gerekçesi şöyledir:

*"Kiraren vaki tavsiyelere ve ihtarlara rağmen yurt içinde tehlikeli nifak tohumları eken ve vatandaşları birbiri aleyhine tahrik eder mahiyette yazılar yazan haberler neşretmekte ısrarla ve sistemli bir surette devam eden "Tan" gazetesinin muvakkaten kapatılması; 1881 sayılı Matbuat Kanununun 50. maddesine tevfikân, İcra Vekilleri Heyetince 12.8.1944 tarihinde kabul olunmuştur."*³⁴

30. Nadi, adı geçen yazıyı *pek masum* olarak değerlendiriyor. Gerçektende, a.g.e., s. 99, 101'de yer alan yazı da İnönü'yü hedef olan bir husus yok. Nadi bu yazısında "*ülküçü gençliğin temiz niyetlerini belirtirken kendinden hiç söz açmaksızın ben de onlardanım, özel çıkarlar uğruna yazı yazmam*" demeye getirdiğini belirtiyor. Bkz. Nadi, a.g.e., s. 101.

31. Nadi, a.g.e.

32. T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Karar sayısı 2/14639, Yer No: 93.103.19 Dosya Kodu: 199.15.01.03. Kararname aynen şöyledir: "*10.08.1940 tarih ve 2/14169 sayılı kararname ile kapatılmış olan İstanbul'da müntezir Cumhuriyet gazetesinin 9.11.1940 tarihinden itibaren açılmasına izin verilmesi; Matbuat Umum Müdürlüğü'nün 08.11.1940 tarih ve 3224/3890 sayılı teklifi üzerine icra Vekilleri Heyetince 08.11.1940 tarihinde kabul olunmuştur.*"

33. B.C.A., Karar sayısı: 2/14815 Yer No:93.112.15, Dosya Kodu: 03.9.01.03.

34. B.C.A., Karar sayısı: 3/1371, Yer No: 106.18.15, Dosya Kodu: 080.19.01.023,

12 Mart 1941'de ise, on gazete birden kapatılmıştır. Gazetelerin kapatılmalarına neden olan olay 11 Mart günü İngiltere'nin Sofya Büyükelçisinin kaldığı İstanbul'daki Perapalas Otel'de patlama sonucu altı kişinin ölmesi ve yirmi kişinin yaralanması ile ilgilidir. Olayla ilgili Sıkıyönetim Komutanlığı uyarısına uyulmaması³⁵ sonucu olayı haber yapan gazeteler, Sıkıyönetim Komutanlığınca *Zabıta tahkikatını güçleştirir mahiyette yayında bulunmaktan* kapatılmışlardır. Kapatılan gazetelerden; Yeni Sabah, Vatan, Hakikat üçer gün, Vakıf, Tan, Son Posta, Tasvir, Akşam, Demokrat Politika ikişer gün kapatılmıştır³⁶. Savaş süresince kapatılan Gazete ve dergilere ait tablo³⁷ aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1.2 Basında Kapatma Kararları (1939-1945)

Kapatılma Tarihi	Kapatılan Yayın Organı	Kapalı Kalma Süresi	Kapatma Makamı
10.08.1940	Cumhuriyet	90 gün	İcra Vekilleri Heyeti
09.09.1940	Yücel (Aylık dergi)	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10.09.1940	Tan	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10.09.1940	Haber	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10.09.1940	Tasvir-i Efkâr	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
11.09.1940	Beyoğlu (Fransızca)	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
21.09.1940	Journal D'Orient	7 gün	İcra Vekilleri Heyeti
26.09.1940	Kültür (Aylık dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
Eylül 1940	Kopuz (Aylık dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
05.11.1940	Bugün	15 gün	İcra Vekilleri Heyeti
07.12.1940	Tan	10 gün	İcra Vekilleri Heyeti
07.12.1940	Tasvir-i Efkâr	10 gün	İcra Vekilleri Heyeti
09.12.1942	Son Telgraf	7 gün	Örfi İdare
09.12.1942	Vatan	60 gün	Örfi İdare
12.03.1943	Tasvir-i Efkâr	2 gün	Örfi İdare
23.03.1943	Yeni Sabah	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
09.04.1943	Yeni Sabah	1 gün	Örfi İdare
08.05.1943	Journal D'Orient (Fransızca)	1 gün	İcra Vekilleri Heyeti
20.05.1943	Gökbörü (Aylık dergi)	Süresiz	Örfi İdare.-
10.03.1944	Tan	30 gün	Örfi İdare
01.04.1944	Orhun (Aylık dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti

35. Sıkıyönetim olayın büyütülüp heyecan uyandırılmadan, olayla ilgili ölü ve yaralıların resimlerine yer verilmeden haber yapılmasını istemiştir. CHP gazetesi Ulus gazetesi ile olayı iç sayfalarında haber yapan Cumhuriyet hariç tutulmuştur. Kabacalı, a.g.e., s.145.

36. Kabacalı, a.g.e.

37. Bu tabloyu Güvenir BYEGM Arşivlerindeki dosyalardan. Ayın Tarihinden ve çeşitli dipnotlarda zikredilen, döneme ilişkin bilgilerin yer aldığı kaynaklardan yararlanarak hazırladığını ifade etmektedir. Bkz. A.g.e, s. 120.

08.05.1944	Vatan	3 gün	İcra Vekilleri Heyeti
08.05.1944	Son Posta	1 gün	İcra Vekilleri Heyeti
08.05.1944	Son Telgraf	1 gün	İcra Vekilleri Heyeti
10.05.1944	Büyük Doğu (Aylık dergi)	Süresiz	Örfi İdare
16.05.1944	Yurt ve Dünya (Aylık dergi)	Süresiz	İcra Vekilleri Heyeti
16.05.1944	Adımlar	Süresiz	Örfi İdare
16.05.1944	Kopuz (Aylık dergi)	Süresiz	Örfi İdare
16.05.1944	Verim (Aylık dergi)	Süresiz	Örfi İdare
27.05.1944	Çınaraltı (Aylık dergi)	Süresiz	Örfi İdare
23.06.1944	Barış dünyası (Aylık dergi)	Süresiz	Örfi İdare
13.08.1944	Tan	Süresiz	Örfi İdare
27.08.1944	Vatan	Süresiz	Örfi İdare
30.09.1944	Vatan	Süresiz	Örfi İdare
30.09.1944	Tasvir-i Efkâr	Süresiz	Örfi İdare

Kaynak: Murat GÜVENİR, *İkinci Dünya Savaşında Türk Basını*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1991, s.120-123

Tabloda görüldüğü gibi kapatma kararları İkinci Dünya Savaşı sürecinde gazete ve mecmualara karşı sıkça uygulanmıştır. Kapatma sürelerinin süresiz olması ise basın için kötü olmuştur. Bu uygulamada keyfilik vardır. Çünkü süresiz kapatılan bir basının tekrar affa uğraması tamamen iktidarın subjektif kararma bağlıdır.

İktidarın Bakanlar Kurulu kararıyla basın organlarını sindirmesi sadece kapatma biçiminde değil bazen de Matbuat Kanununun 51. maddesine göre *toplattırma* biçiminde de olmuştur.³⁸ Bu nedenle basın organları tamamen kısıtlı bir yayın yapmak mecburiyetinde kalmışlardır.

Sonuç

Görüldüğü gibi bütün bu kapatma ve toplatma faaliyetleriyle, 2. Dünya Savaşı sırasında Türkiye'de iktidar, basını güdümüne alarak ve serbest bir kamuoyu oluşmasını engellemiştir. Daha açık bir ifadeyle kamuoyu kendiliğinden değil, iktidar

38 Örneğin 12.07.1943 tarihli İcra Vekilleri Heyeti'nin 2/20360 sayılı kararına göre "Yürüyüş mecmuası'nın neşredilmesinin men edilmesi, Haziran-Temmuz 1943 tarihli son nüshasının toplattırılması, Matbuat Kanunu'nun 50. ve 51. maddelerine tevfikân" kabul edilmiştir. Bkz. B.C.A., Belge No:2/20360, Dosya Kodu:03.018.01.02, Yer No:102.56.6. Yine "Memleketin siyasetine dokunur zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından" Atsız'ın yazdığı 900. Yıldönümü broşürü Matbuat Kanununun 51.maddesine göre İcra Vekilleri Heyetince 13 İkinci Kanun 1941'de toplattırılmıştır. Bkz. B.C.A., Karar tarihi: 13.01.1941, Dosya Kodu:030.18.01.02, Karar sayısı: 2/15008, Gömlek No:86380, Yer No.93.123,3.Toplattırmaya bir başka örnek: R.Oğuz Türkan tarafından neşir edilen *Solcular ve Kızıklar* adlı broşür aynı gerekçeyle Matbuat Kanununun 51.maddesi gereği toplattırılmasına İcra Vekilleri Heyeti, 11 Eylül 1943'te 2/20577 ile karar vermiştir. Bkz. B.C.A., Dosya No: 2/20577, Yer No: 103.67.2, Gömlek No: 2/20641 Dosya Kodu: 030.018.01

eliyle oluşturulmuştur. Bu nedenle bu döneme ait değerlendirmelerde dönemin basınının objektif bir veri olmadığı aşıkâr olduğu için dikkatli kullanılmasında fayda vardır.

Demokrasilerde siyasi iktidarların hatalarını görebilmeleri ve hatalarını düzeltmeleri için kamuoyunun sesini ve beklentilerini dikkate almaları çok yararlı olacaktır. Kamuoyunun böyle bir işlevi görebilmesi için de hür olarak ve doğal bir süreçte oluşması gerekmektedir. Bu da basın hürriyeti ve ülkenin demokratik açıdan gelişmişlik düzeyi ile alakalıdır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A):

- B.C.A., Karar sayısı: 2/14815 Yer No:93.112.15, Dosya Kodu: 03.9.01.03, No'lu belge.
- B.C.A. Karar sayısı 2/14639, Yer No:93.103.19 Dosya Kodu: 199.15.01.03, No'lu belge.
- B.C.A., Karar sayısı: 3/1371, Yer No: 106.18.15, Dosya Kodu: 080.19.01.023, No'lu belge.
- B.C.A., Karar sayısı:2/20360, Dosya Kodu:03.018.01.02, Yer No: 102.56.6, No'lu belge.
- B.C.A., Karar tarihi: 13.01.1941, Dosya Kodu:030.18.01.02, Karar sayısı: 2/15008, Gömlek No: 86380, Yer No. 93.123.3. No'lu belge.
- B.C.A., Dosya No: 2/20577, Yer No: 103.67.2, Gömlek No:2/20641 Dosya Kodu:030.018.01, No'lu belge.
- Güvenir, Murat, *İkinci Dünya Savaşında Türk Basını*, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yay., İstanbul 1991.
- İskit, Server, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, Başvekalet B.Y.U.M. Yay., Ankara, 1943.
- _____, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul, 1932.
- Kabacalı, Alpay, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Basın Sansürü*, Gazeteler Cemiyeti Yay., İstanbul, 1990.
- Karakuş, Emin, *İşte Ankara*, Hürriyet Yay., İstanbul, 1977.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, Cumhuriyet Yay., İstanbul, 1979.
- Oral, Fuat Süreyya, *Türk Basın Tarihi (1919-1965)*, Doğuş Matbaacılık, Ankara, 1970.
- Sertel, Zekeriya, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1968.
- Topuz, Hıfzı, *100 Soruda Türk Basın Tarihi*, Gerçek Yay., İstanbul, 1973.
- _____, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Tökin, Firuzan Hüsrev, *Basın Ansiklopedisi*, İstanbul, 1963.
- Us Asım, "Milli Birlik Düşmanları", *Vakit*, 25 Haziran 1945.
- _____, "Hürriyet Adına Müfrit İstekler", *Vakit*, 20 Haziran 1945.
- Öymen, Altan, "İkinci Dünya Savaşında Türkiye", *Milliyet*, 10 Eylül 1967.